

1916 AZ OSZTRÁK–MAGYAR KITÜNTETÉS-TÖRTÉNETBEN

Jelen közleményben az 1916-os esztendő világháború által életre hívott falerisztikai újdonságait ismertetjük az Osztrák–Magyar Monarchia vonatkozásában.¹ A harmadik háborús év nemcsak a fegyveres konfliktus elmélyülését, de Ausztria–Magyarország esetében uralkodóváltást is hozott, amely a kitüntetés-ügyre is rányomta a bélyegét. Ennek megfelelően a falerisztikai változásokat I. Ferenc József uralkodásának utolsó szakaszára, illetve I. (IV.) Károly uralkodásának kezdeti időszakára bontva tárgyaljuk. Ezúttal is az osztrák–magyar haderő hivatalos kiadványai (a *Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer*, illetve a *Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára*) szolgáltak a feldolgozás alapvető forrásaiként.

I. Ferenc József nevéhez köthető változások

Az idős uralkodó életének utolsó évében még számos, kitüntetésekkel kapcsolatos legfelsőbb elhatározást látott el kézjegyével, így új érdemjeleket is alapított. Kronológiai sorrendben ezek közül az első a Hadikereszt Polgári Érdeméért (Kriegskreuz für Zivilverdienste, korabeli magyar megnevezéssel Polgári Hadi Érdemkereszt) nevű elismerés volt, amelyet nem a harc téren, hanem a hátszágban, de a háborúval összefüggésben szerzett érdemek elismerésére alapított I. Ferenc József 1915. augusztus 16-án, alapszabályainak jóváhagyására azonban csak 1916. február 8-án került sor.² A négyfokozatú kitüntetést „a mostani háború alatt polgári téren önfeláldozó odaadással teljesített sok kitűnő szolgálat hálás méltánylásául” hívta életre az uralkodó, megkapták például a polgári közigazgatásban, az állami infrastruktúra, az egészségügy vagy az oktatás területén dolgozók. Odaítélése „a polgári érdemek méltatására hivatott” hatóságok előterjesztésére történt, és bár az adományozó az uralkodó volt, az adományozási okiratokat az említett hatóságok állították ki.³ A kitüntetések érdekes vonása, hogy valamennyi fokozat szalag nélküli, feltűzhető jelvény volt, ami eltérést jelentett az osztrák–magyar kitüntetési hagyományoktól.

Az 1916. április 1-jén Bécsben kelt parancsirat további két alapításról rendelkezett: az addig kétfokozatú Katonai Érdemérem (Militärverdienstmedaille) új, magasabb

¹ A *Hadtörténelmi Közlemények* 2014. évi 3. és 2015. évi 3. számaiban megjelent, „Az 1914-es háborús év az osztrák–magyar kitüntetés-történetben”, illetve „1915 az osztrák–magyar kitüntetés-történetben” című írásaink folytatásaként. – A közleményben tárgyalt kitüntetésekről bővebben lásd: *Bodrogi – Molnár – Zeidler* 2005.; *Felszeghy* 1943.; *Makai – Héri* 2002.; *Méricska* 1974.; *Michelschläger* 1918–1919.; *Stolzer – Steeb* 1996. Ezúton köszönöm Bíró Edinának a cikk elkészítéséhez nyújtott segítségét.

² A háborúval kapcsolatos törvények és rendeletek gyűjteménye. V. füzet. Budapest, 1917. 4027–4028. o.; *Stolzer – Steeb* 1996. 287–288. o. Az osztrák–magyar falerisztikai szakirodalmi művek zöme az alapítás dátumául 1916-ot jelöli meg.

³ A háborúval kapcsolatos törvények és rendeletek gyűjteménye. V. füzet. Budapest, 1917. 4027–4028. o.; A Hadtörténelmi Múzeum (HTM) gyűjteményében például található belügyminisztériumi és kereskedelemügyi minisztériumi kiállítású oklevél. Numizmatikai Gyűjtemény, 74.340.2./É és 98.9.2./É.

fokozattal történő kiegészítéséről, valamint a Koronás Vas- és a Vas Érdemkereszt (Eisernes Verdienstkreuz [mit der Krone]) életre hívásáról.⁴ A legfelsőbb „különös dicsérő elismerés” látható jeleként adományozható Nagy Katonai Érdemérem (Grosse Militärverdienstmedaille) az Ezüst- és a Bronz Katonai Érdeméremnél nagyobb méretű, de azokkal megegyező ábrázolású, aranyozott ezüsből készült kitüntetés volt, amelynek osztrák császári koronát formázó függesztőelemét – a két alacsonyabb fokozattól eltérően – babérdísz övezte.⁵ A viselési sorban előkelő helyre: a Vaskorona Rend I. osztálya és a Ferenc József Rend nagykeresztje közé soroló kitüntetést szinte kivétel nélkül magas rendfokozatú és beosztású tábornokok kapták meg, igen korlátozott számban.⁶

A Koronás Vas- és Vas Érdemkereszt ezzel szemben az érdem után adományozható elismerések rangsorának végén kapott helyet. A legénységi állományúak és a rangosztályba nem soroló havidíjasok, valamint polgári személyek részére odaítélhető kitüntetést – ideiglenes végrehajtási határozványai⁷ értelmében – háború idején szerzett érdemekért a Vitézségi Érem szalagján, máskülönben vörös szalagon lehetett elnyerni, de polgári személyek eleve kizárólag háborúban szerzett érdemekért kaphatták meg az előírások szerint vasból, a gyakorlatban azonban jellemzően cinkötvözetből vert keresztet. Mivel az első világháború végén széthulló Monarchiában a Vas Érdemkereszt adományozására már csak háború idején kerülhetett sor, odaítélése értelemszerűen hadiszalagon történt. Az ideiglenes végrehajtási határozványokban arról is olvashatunk, hogy – az egy évvel korábban alapított legénységi kitüntetéshez, a Bronz Vitézségi Éremhez hasonlóan – a Koronás Vas- és Vas Érdemkereszt adományozási jogát az uralkodó már az alapítást követően átengedte a hadsereg főparancsnokának (Frigyes főherceg tábornagynak), valamint a Jenő főherceg hadseregcsoport parancsnokságának, akik ezt a jogot – hadtestparancsnokig bezárólag – továbbbruházhatták. Így az alacsony rangsorolású kitüntetések odaítélésének menete gyorsabb, gördülékenyebb lehetett.

A két fenti alapítással egyidejűleg I. Ferenc József ugyanazon legfelsőbb parancsiratával azt is lehetővé tette, hogy „újólagos dicsérő elismerése” másodszor és harmadszor is tudtul adható legyen, vagyis az ennek látható jelét képező Ezüst Katonai Érdemérem (Silberne Militärverdienstmedaille) másod- és harmadízben is adományozhatóvá vált.

⁴ Präs. Nr. 11023. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Normalverordnungen. 1916/22. sz. 89. o., illetve Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/100. sz. 1916. május 30. 2829–2830. o.; Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/67. sz. 1916. május 27. 1375. o.

⁵ Präs. Nr. 11023 és IV. Nachtrag zu den Statuten für die Militärverdienstmedaille. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/100. sz. 1916. május 30. 2829–2831. o.; Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/67. sz. 1916. május 27. 1375. o.

⁶ A kitüntetésben az első világháború végéig összesen 29 személy részesült, közülük négyen másodízben is megkapták az érmet. I. Ferenc József uralkodásának idejére kilenc adományozás esett. Schwarz 1992. 14–15. o.; Nagy Katonai Érdeméremmel kitüntetett ismertebb tábornokok: Arz Arthur gyalogsági tábornok (később vezérezredes), Svetozar Boroević vezérezredes (később tábornagy) két ízben, Eduard Böhm-Ermolli vezérezredes (később tábornagy), Franz Conrad von Hötzendorf vezérezredes, majd tábornagy (két ízben), Frigyes főherceg tábornagy, Hazai Samu vezérezredes, Jenő főherceg vezérezredes (később tábornagy), József Agost főherceg vezérezredes (később tábornagy), Kövess Hermann vezérezredes (később tábornagy), Alexander Krobotin vezérezredes (később tábornagy), Karl Pflanzer-Baltin vezérezredes, Rohr Ferenc tábornagy. Az adományozások időpontjára lásd: Balla 2010. és Schwarz 1992. 14–15. o.

⁷ Provisorische Bestimmung für das Eiserne Verdienstkreuz. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/100. sz. 1916. május 30. 2832. o.; Ideiglenes határozványok a Vasérdemkeresztre. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/72. sz. 1916. június 3. 1501–1502. o.

Az ismételt adományozásokat a kitüntetés szalagjára rögzíthető vízszintes állású, ezüst-színű fémpántok jelölték.⁸ Ilyen esetben az előírás szerint a kitüntetettnek nem az érem újabb példányát, hanem egy vagy két pánttal ellátott szalagot adtak ki.⁹ Az ismételt adományozhatóságot kétségtelenül a megnövekedett elismerési igények tették szükségessé.

Ugyanilyen megfontolásból a legénységi Vitézségi Érmek (Tapferkeitsmedaille) valamennyi fokozata is ismételten adományozhatóvá vált. Az erre vonatkozó, 1915. november 29-i legfelsőbb elhatározást azonban – a Rendeleti Közlöny 1915. decemberi körrendeletéhez képest késve – a közös hadsereg közlönye csak 1916 elején jelentette meg.¹⁰ Igaz, ekkor már az újabb adományozásokat jelző 8 milliméter széles pántok elhelyezését szemléltető ábrák is közlésre kerültek, ahogy azok a piktogramok is, amelyek a kitüntetés-felterjesztési javaslatokon vagy például a katonai névkönyvekben voltak hivatva az adott érmekezt jelölni. Az erre vonatkozó, ábrákkal kiegészített körrendeletet a Rendeleti Közlöny is lehozta.¹¹ Pusztán érdekesség, hogy a piktogramok közül a másodszer adományozott Arany Vitézségi Érmek jelölő rajz a közös hadsereg közlönyében hibásan jelent meg (vízszintes helyett függőleges vonallal jelölve a kitüntetés másodízben történő odaítélését), míg a magyar kiadás jól közölte az ábrát.

Az előző év végén már közzétett, a Vitézségi Érmekhez kiállítandó igazolványokról szóló rendelet¹² ismételt, pontosított kiadását is megtalálhatjuk az 1916. év eleji közlönyökben. Az 1916. februári rendelkezések¹³ lényege, hogy az alosztály-parancsnok által aláírt, az azonossági jegyokban elhelyezendő kisalakú igazolványokkal a póttetteknek mindazokat az anyakönyvi állományukba tartozó személyeket el kellett látniuk, akik a háború során (tehát az igazolványok bevezetése előtt is) Vitézségi Éremmel lettek kitüntetve. A mellékletminták szerint az igazolványon szerepelnie kellett a csapattest nevének, az adományozást közzé tevő rendeleti közlöny számának, a kitüntetett nevének és rendfokozatának, valamint a Vitézségi Érem odaítélt fokozatának.

A közlönyök hasábjain 1916 első felében számos olyan rendelkezés is megjelent, amelyek a kitüntetések kézbesítésének (a kitüntetethez történő eljuttatásának) nehézségeit, annak okait, illetve a probléma megoldásának módjait tárgyalták.¹⁴ Az utókor számára

⁸ Präs. Nr. 11023. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Normalverordnungen. 1916/22. sz. 89. o., illetve Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/100. sz. 1916. május 30. 2829–2831. o.; Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/67. sz. 1916. május 27. 1375. o.

⁹ Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/33. sz. 1916. május 27. 271. o.

¹⁰ 18026/eln./3.–1915. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1915/102. sz. 1915. december 24. 569. o.; Zirkularverordnung vom 12. Jänner 1916, Präs. Nr. 95. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Normalverordnungen. 1916/4. sz. 1916. február 5. 17–18. o.

¹¹ 53./eln./7.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/10. sz. 1916. február 26. 64–65. o.

¹² Präs. Nr. 26663. Beiblatt zum Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. 1915/64. sz. 1915. december 18. 394. o.; 18299/eln.–1915. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1915/100. sz. 1915. december 18. 566. o.

¹³ Erlaß vom 28. Februar 1916, Präs. Nr. 3036. Beiblatt zum Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. 1916/10. sz. 1916. március 4. 94. o.; 2289./eln. 3.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/7. sz. 1916. február 19. 41–42. o.

¹⁴ Erlaß vom 4. April 1916, Präs. Nr. 4151. Beiblatt zum Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. 1916/18. sz. 1916. április 8. 148. o.; 3324./eln. 2.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/14. sz. 1916. március 13.; 5199./eln. 2.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/20. sz. 1916. április 8. 137. o.

ezek a rendeletek talán leginkább arról tanúskodnak, hogy a hadvezetés nagy fontosságot tulajdonított az elismeréseknek, illetve annak, hogy azok valóban eljussanak tulajdonosaihoz és ők viselhessék azokat. Ugyancsak a kitüntetés-viselés a témája egy 1916. április 16-i legfelsőbb elhatározásnak, amelyben az uralkodó a háború időtartamára megengedte a Vitézségi Érmek köpenyen történő viselését a hátszágban is (a harctéren már korábban engedélyezett volt ez a viselési mód).¹⁵ Feltételezhetően a háború derekára egyre fogyatkozó harctéri és hátszági lelkesedés fenntartására, fokozására irányuló egyik apró intézkedésről van szó.

1916. június 2-án kelt az a legfelsőbb elhatározás, amely az Osztrák Császári Ferenc József Rend (Kaiserlich-Österreichische Franz-Joseph-Orden) hadidíszítményeit szabályozta.¹⁶ Ez részben kiegészítette, részben felülírta az előző két háborús évben e tárgykörben kiadott korábbi rendelkezéseket.¹⁷ Egyrészt a Ferenc József Rend többi fokozata után végül a Rend nagykeresztjét is adományozhatóvá tette hadidíszítménnyel. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a nagykereszt csillagához 5 milliméter széles, „zöld ötvözetű aranyból készült redőzött” babérkoszorút rendszeresített, a nagykereszt szalagja azonban változatlanul vörös maradt, tehát e legmagasabb fokozathoz az alacsonyabbakkal ellentétben hadiszalagot egyelőre nem társítottak. A hadikitüntetésként már korábban elnyerhetővé tett „középkereszt a csillaggal” fokozat külalakját szintén megváltoztatta a parancsirat. Addig a középkereszt hadiszalagja (azaz a Katonai Érdemkereszt szalagja) jelölte, hogy hadiérdemkéért adományozták a fokozatot, most azonban a nagykeresztéhez hasonlóan a középkereszt csillagát is babérkoszorúval látták el. Megváltozott továbbá a tisztikereszt fokozat hadidíszítménye: az addigi – kokárdaszerűen a kereszt alá tűzött – hadiszalag helyett a rendjelvény részét képező hadidíszítményt vezettek be: a jelvény felső részén ábrázolt osztrák császári korona meghosszabbított szalagja nyert zöld zománcos kialakítást. Az uralkodói elhatározás emellett szabályozta, hogy milyen külalakú rendjelvényt kapjanak azok, akik a Ferenc József Rend valamely hadidíszítményes alacsonyabb fokozata után a későbbiekben hadidíszítmény nélkül kapták meg a Rend egy magasabb fokozatát. Amennyiben valaki a nagykeresztet nyerte el úgy, hogy korábban a Rend hadidíszítményes alacsonyabb fokozatával már rendelkezett, úgy a nagykereszt csillagát a rendjelvény (kereszt) körül elhelyezett 4 milliméter széles, „zöld ötvözetű aranyból készült” babérkoszorúval viselhetette. Ugyanilyen koszorú kellett, hogy díszítse a középkereszt csillagát, amennyiben a „középkereszt a csillaggal” fokozat adományozottja korábban egy alacsonyabb hadidíszítményes fokozat tulajdonosa volt, a középkeresztre pedig hasonló esetben a középpajzs köré került zöld zománcos szalag. Végezetül a hadiszalagon adományozott lovagkereszt után a tisztikeresztet hadidíszítmény nélkül elnyerő személy zöld zománcos szalaggal ékített középpajzzsal tűzhetette fel tisztikeresztjét.¹⁸ Ilyen „kombinált” rendjelvények azonban igen alacsony számban készülhettek és kerülhettek

¹⁵ Zirkularverordnung vom 28. April 1916, Abt. 13, Nr. 30485. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Normalverordnungen. 1916/17. sz. 1916. május 6. 69. o.; 186933/7.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/38. sz. 1916. június 10. 289. o.

¹⁶ Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/90. sz. 1916. július 15. 1809–1810. o.

¹⁷ Vö.: Sallay 2015. 785. o.

¹⁸ Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/90. sz. 1916. július 15. 1809–1810. o.

kiadásra – ezekből a különleges fokozatokból elsősorban „utángyártott” példányok bukkannak fel a gyűjtői piacon.

A kronológiailag soron következő kitüntetés-ügyi rendelet október elején jelent meg a közlönyökben.¹⁹ Ez a Központi Hatalmak szövetségei közötti kitüntetésadományozási gyakorlat egyes adminisztratív kérdéseit érinti. Egyrészt a Monarchia szövetségei által az osztrák–magyar haderő legénységi állományú egyéneinek, rangosztályba nem soroló havidíjasoknak, tiszt- és tisztviselőjelölteknek, valamint a velük azonos kategóriába tartozó polgári személyeknek adományozott kitüntetések dokumentálásáról szól. Mivel a fenti kategóriákba tartozó személyek a részükre odaítélt külföldi elismerésekről az adományozótól igazolást nem kaptak, a rendelet értelmében ilyen dokumentumokkal saját előjáró csapatparancsnokságaiknak kellett ellátniuk őket (visszamenőleges hatállyal is). Ehhez mintát a rendelet közölt, de alapvetően az osztrák–magyar legénységi hadikitüntetésekhez (Vitézségi Érmek és Vas Érdemkeresztek) már korábban előírt formátumot kellett alkalmazni, tehát az igazolványon szerepelnie kellett a kitüntetett nevének, rendfokozatának, csapattestének, valamint a kitüntetés megnevezésének. A rendelet egyúttal előírta, hogy a parancsnokságok a szövetséges haderők legénységi állományú tagjainak odaítélt kitüntésekről (Vitézségi Érmek és Vas Érdemkeresztek) is a fentivel azonos formátumú igazolványt állítsanak ki.

Külföldi kitüntetésekkel kapcsolatban egyébként további rendeletek is megjelentek a közlönyökben 1916 első felében. A magyar honvédelmi miniszter még februárban szabályozta a német Harcosok Érdemérmének (Krieger-Verdienstmedaille) viselését (a mell bal oldalán, a belföldi kitüntetések után, illetve a harcúterén a Vitézségi Érmekhez hasonlóan a köpenyen),²⁰ majd júniusban az oszmán császári kitüntetésekkel kapcsolatos tudnivalókat tett közzé.²¹ Utóbbi rendelet arról tájékoztatott, hogy a török Imtiaz Érem (İmtiyaz Madalyası) és Liakat Érem (Liyakat Madalyası) kitüntetettjei egyúttal jogosultá váltak a Háborús Emlékérem (Harp Madalyası, közkeletű nevén a „Vasfélhold”) viselésére (a jobb mellen lent, illetve szalag formában a gomblyukban), ezt azonban saját költségükön kellett beszerezniük.

I. Ferenc József egyik utolsó, kitüntetésekkel kapcsolatos legfelsőbb elhatározása 1916. október 1-jén kelt.²² Ebben engedélyezte, hogy a hadseregfőparancsnokság a Bronz Vitézségi Érem adományozási jogával az összes hadosztály- és hajóosztály-parancsnokságot felruhazza. Így az 1915-ös alapításától eleve leadott hatáskörben (hadsereg- és hadtestparancsnokságok által) adományozott legénységi kitüntetés odaítélése még egyszerűbbé és zökkenőmentesebbé válhatott.

¹⁹ Erlaß vom 6. Oktober 1916, Präs. Nr. 25714. Beiblatt zum Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer, 1916/52. sz. 1916. október 14. 456. o.; 19716./eln./2.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/71. sz. 1916. október 14. 461–462. o.

²⁰ 8514./7.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/10. sz. 1916. február 26. 66. o.

²¹ 10265./eln./2.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/38. sz. 1916. június 10. 290. o.

²² Erlaß vom 17. Oktober 1916, Präs. Nr. 26610. Beiblatt zum Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. 1916/53. sz. 1916. október 21. 463. o.; 20439./eln./3.–1916. sz. körrendelet. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/73. sz. 1916. október 21. 474. o.

I. (IV.) Károly nevéhez köthető változások

I. (IV.) Károly nem sokkal trónra lépése után kiadta első kitüntetésügyi rendelkezéseit. Elsőként koronás elődje akaratát teljesítette azzal, hogy 1916. november 28-i legfelsőbb elhatározásával megalapította a jobb mellre tűzve viselhető, egyfokozatú Ferenc József Keresztet (Franz Joseph-Kreuz).²³ Az érdemjel létrehozásáról még I. Ferenc József rendelkezett halála előtt, s ő maga állította össze azoknak a névjegyzékét, akiknek az elismerést adományozni kívánta. A mindössze 25 tábornok, tiszt és katonai tisztviselő a háború idején az idős uralkodó személye körül, Katonai Irodájában teljesített szolgálatot.²⁴ Az egyetlen alkalommal odaítélt kitüntetés első tulajdonosa maga az új uralkodó lett. (I. Ferenc József személyéhez és 1916 végéhez köthető, azonban a háborúhoz nem kapcsolódó kitüntetés volt a kétfokozatú Ferenc József Emlékjel is, amelynek alapítását Károly november 30-án rendelte el, de tényleges életre hívására csak 1918-ban került sor.)²⁵

Hasonlóképpen emblemikus kitüntetés volt, de már az új koronás fő nevét viselte a Károly Csapatkereszt (Karl-Truppen-Kreuz), amelynek alapítását a vártnál jóval tovább húzódo fegyveres konfliktus, különösképpen pedig az emberpróbáló és mind több áldozatot követelő frontszolgálat ihlette.²⁶ A Károly Csapatkeresztet az 1916. december 13-án Bécsben kelt hadsereg- és hajóhadparancsával alapította az uralkodó.²⁷ A kitüntetés előképűl a Habsburg Birodalom első hadjárati érme, az 1814. évi Hadseregkereszt szolgált. A háborús nyersanyaghiány miatt a Károly Csapatkereszt alapanyaga – az alapszabályokban eredetileg meghatározott vas helyett – cinkötvözet volt. A szélesedő, egyenlőszárú kereszt előlapjának felirata („GRATI PRINCEPS ET PATRIA / CAROLUS IMP. ET REX”) szerint a kitüntetés az uralkodó és a haza háláját testesítette meg mindazok felé, akik – a kereszt hátlapján olvasható felirat erre utal – készek voltak életüket és vérüket („VITAM ET SANGVINEM”) áldozni értük.

A Károly Csapatkereszt megszerzésének feltétele legalább 12 heti harcéri szolgálat és harcban való részvétel volt (rendfokozatra való tekintet nélkül), amely a légiáró csapatok esetében legalább tíz ellenség feletti repülést, a haditengerészet vonatkozásában pedig 12 heti behajózási időt és ellenséges műveletben való részvételt jelentett. A haditengerészeti repülőknél legalább 12 heti hadiszolgálat és tíz „hadi légiút” megtétele volt a kritérium. Sebesültek, sérültek a fenti feltételek teljesítése nélkül is megkaphatták a kitüntetést, amennyiben további alkalmazásuk egészségügyi okokból kizárt volt. Tömeges adomá-

²³ Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/224. sz. 1916. december 7. 6403–6404. o.

²⁴ A kitüntetett személyek közül érdemes kiemelni Arthur Bolfras vezérezredes, Ferdinand Marterer altábornagy (később gyalogsági tábornok) és Eduard Paar vezérezredes nevét. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/224. sz. 1916. december 7. 6403. o.

²⁵ Bodrogi – Molnár – Zeidler 2005. 113. o.; Stolzer – Steeb 1996. 292–294. o.

²⁶ A Károly Csapatkeresztéről részletesen lásd: Virágh 2016.

²⁷ 25495./eln.–1916. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/159. sz. 1916. december 16. 3107. o.; Alapszabályok: Präs. Nr. 35000/Abt. 10. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Personalangelegenheiten. 1916/237. sz. 1916. december 24. 6725–6728. o., illetve 26049./eln.–1916. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/163. sz. 1916. december 25. 3159–3162. o.; Végrehajtási határozványok: Zirkularverordnung vom 21. Dezember 1916, Präs. Nr. 35000/Abt. 10. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Normalverordnungen. 1916/50. sz. 1916. december 24. 211–213. o., illetve 26049./eln./2.–1916. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1916/91. sz. 1916. december 25. 615–617. o.

nyozása és csekély anyagi értéke ellenére a Károly Csapatkereszt nagy presztízsű elismerés volt, odaítélését szigorúan szabályozták. Nemcsak a Monarchia szövetséges haderőinek tagjai nem érdemelhették ki, de a saját haderőn belül sem jöttek tekintetbe a törzsek tisztjei, a csapatparancsnokságnál és magasabb parancsnokságnál beosztottak, a vasútbiztosító- és a léggömbosztagok tagjai, nazarénusok,²⁸ valamint igazolásukig a szökevények és hadifoglyok. Az adományozás a csapatparancsnokok jogköre volt, a viselési jogosultságról igazolványt kellett kiállítani. A kitüntetés kiadása a harctéren szolgálók részére 1917. június 1-jén vette kezdetét, majd október 1-jétől a háttérben alakulatok és igényjogosultak is hozzájuthattak.²⁹ A Károly Csapatkereszt alapításával egy napon, tehát 1916. december 13-án kelt Károly azon legfelsőbb hadsereg- és hajóhadparancsa is, amely az osztrák–magyar első világháborús hadikitüntetések egyik jellegzetes kiegészítője, a „kardok” bevezetéséről szól.³⁰ A kitüntetésszalagokra és szalagsávokra feltűzendő (adott esetben a rendjelvények, kitüntetések jelvénytestébe „beépítendő”), két keresztbe fektetett, aranszínű kardot ábrázoló ékítményt azok számára hozta létre az uralkodó, „a kik részére a jelen, vagy a korábbi háborúkban a kitüntetések az ellenség előtt tanúsított «vitész», «hősies», vagy «eredményteljes magatartás» elismeréséül, továbbá «kitűnő» vagy «kiváló vezetés» elismeréséül adományoztattak.” Mivel azonban a kardékítmény tényleges megjelenésére és részletes szabályozására 1917-ben került sor, a témát cikksozratunk tervezett következő részében tárgyaljuk részletekbe menően.

Írásunk zárásaként közöljük az 1916. év végi állapot szerint háborús érdemekért adományozható osztrák–magyar kitüntetések listáját viselési sorrendben, dőlttel jelölve a rendszer új elemeit 1915 végéhez képest:

Mária Terézia Katonai Rend nagykeresztje
 Mária Terézia Katonai Rend parancsnoki keresztje
 Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztje
 Katonai Érdemkereszt I. osztálya hadidíszítménnyel
 Osztrák Császári Lipót Rend nagykeresztje hadidíszítménnyel
 Osztrák Császári Lipót Rend I. osztálya hadidíszítménnyel
 Osztrák Császári Vaskorona Rend I. osztálya hadidíszítménnyel
 Nagy Katonai Érdemérem hadiszalagon
 Osztrák Császári Ferenc József Rend nagykeresztje hadidíszítménnyel
 Hadikereszt Polgári Érdemérem I. osztálya
 Osztrák Császári Lipót Rend középkeresztje hadidíszítménnyel
 Katonai Érdemkereszt II. osztálya hadidíszítménnyel
 Osztrák Császári Vaskorona Rend II. osztálya hadidíszítménnyel

²⁸ Fegyveres szolgálatot vallási okból megtagadó személy.

²⁹ 9841./eln./2.–1917. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1917/60. sz. 1917. június 19. 439–443. o.; 12828./eln./2.–1917. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1917/62. sz. 1917. június 23. 453. o.; 18317./eln./2.–1917. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1917/98. sz. 1917. október 6. 646–649. o.; 26963./eln./2.–1917. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1917/116. sz. 1917. december 15. 675. o.

³⁰ 25495./eln.–1916. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek. 1916/159. sz. 1916. december 16. 3107. o.; 726./eln./2.–1917. sz. Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Szabályrendeletek. 1917/7. sz. 1917. január 13. 47–48. o.

Osztrák Császári Ferenc József Rend középkeresztje a csillaggal, hadidíszítménnyel
Vöröskereszt Érdemcsillaga hadidíszítménnyel
Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztje hadidíszítménnyel
Osztrák Császári Ferenc József Rend középkeresztje hadiszalagon
Vöröskereszt I. osztályú Díszjelvénye hadidíszítménnyel
Osztrák Császári Ferenc József Rend tisztikeresztje hadidíszítménnyel
Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya hadidíszítménnyel
Hadikereszt Polgári Érdemekért II. osztálya
Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagkeresztje hadiszalagon
Ferenc József Kereszt
Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel
Vöröskereszt Tiszti Díszjelvénye hadidíszítménnyel
Tábori Lelkészi Érdemkereszt I. osztálya hadiszalagon
Tábori Lelkészi Érdemkereszt II. osztálya hadiszalagon
Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon
Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon
Hadikereszt Polgári Érdemekért III. osztálya
Arany Vitézségi Érem
Koronás Arany Érdemkereszt hadiszalagon
Arany Érdemkereszt hadiszalagon
Ezüst Vitézségi Érem I. osztálya
Ezüst Vitézségi Érem II. osztálya
Koronás Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon
Ezüst Érdemkereszt hadiszalagon
Bronz Vitézségi Érem
Koronás Vas Érdemkereszt hadiszalagon
Vas Érdemkereszt hadiszalagon
Károly Csapatkereszt
Vöröskereszt II. osztályú Díszjelvénye hadidíszítménnyel
Vöröskereszt Ezüst Díszérme hadidíszítménnyel
Vöröskereszt Bronz Díszérme hadidíszítménnyel.

BIBLIOGRÁFIA

- Balla* 2010. *Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, táborszernagyok.* Budapest, 2010.
- Bodrogi – Molnár – Zeidler* 2005. *Bodrogi Péter – Molnár József – Zeidler Sándor: Nagy magyar kitüntetéseknél. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig. (Rubicon-Könyvek.)* Budapest, 2005.
- Felszeghy* 1943. *A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. A szerk. biz. elnöke Felszeghy Ferenc.* Budapest, [1943.]
- Makai – Héri* 2002. *Makai Ágnes – Héri Vera: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben.* Budapest, 2002.
- Měřička* 1974. *Měřička, Václav: Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch–Ungarischen Monarchie.* Wien, 1974.
- Michetschläger* 1918–1919. *Michetschläger, Heinrich F.: Das Ordensbuch der gewesenen Österreichisch–Ungarischen Monarchie. Orden, Kreuze, Ehrenzeichen, Medaillen, Denkmünzen, Dienstzeichen, Matrikelzeichen, Amtsabzeichen etz. Wien, 1918–1919.*
- Sallay* 2015. *Sallay Gergely Pál: 1916 az osztrák–magyar kitüntetés-történetben. Hadtörténelmi Közlemények, 128. (2015) 3. sz. 784–792. o.*
- Schwarz* 1992. *Schwarz, Walter A.: Die Verleihungen der großen Militärverdienstmedaille. Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde, 6. (1992. május) 9–17. o.*
- Stolzer – Steeb* 1996. *Stolzer, Johann – Steeb, Christian: Österreichs Orden. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart.* Graz, 1996.
- Virágh* 2016. *Dr. Virágh Ajtony: Csaták tigrisei. A Károly Csapatkereszt története.* Budapest, 2016.

*A Nagy Katonai Érdemérem hadiszalagon
(HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

*A Ferenc József Rend tisztikeresztje
hadidíszitménnyel
(HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

*A Koronás Vas Érdemkereszt hadiszalagon,
hátlap (HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

*A Hadikereszt Polgári Érdemekért IV. osztálya
(HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

*A Vas Érdemkereszt hadiszalagon
(HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

*Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal,
szalagján a fokozat harmadszori adományozását
jelölő kettős fém pánttal
(HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

*A Károly Csapatkereszt
elő- és hátlapja
(HTM Numizmatikai Gyűjtemény)*

Műtárgyfotók: Szikits Péter

Sallay Gergely

THE YEAR 1916 IN AUSTRO–HUNGARIAN PHALERISTICS

Summary

Similarly to the previous wars of the Habsburg Empire, the First World War brought about changes in the system of Austro–Hungarian decorations. However, the Great War – prolonged, mobilizing huge masses of people, and different in nature from earlier wars – surpassed every other armed conflict in this respect, too. Furthermore, since the war in 1914–1918 was the last one of the Austro–Hungarian Monarchy, resulting in the disintegration of the state, it can be stated that the system of Austro–Hungarian decorations reached its final form during the war.

As a sequel to the author's articles *The War Year 1914 in Austro–Hungarian Phaleristics* and *The Year 1915 in Austro–Hungarian Phaleristics* published in the 2014/3 and 2015/3 issues of *Hadtörténelmi Közlemények*, the paper discusses the changes to the Austro–Hungarian system of military medals in the year 1916. The innovations included the institution of new medals, such as the Large Military Medal of Merit and the Iron Cross of Merit (with or without the Crown), as well as the introduction of Bars to indicate the multiple awards of the Silver Military Medal of Merit (*Silberne Militärverdienstmedaille*), which reflected the growing need and importance of the recognition of battlefield merits. Some of the changes were already the result of the ascension to the throne of the last monarch of the Austro–Hungarian Monarchy Emperor and King Charles I (IV). The most significant such novelties were the institution of the Charles' Troops' Cross (*Karl-Truppenkreuz*), a medal for combatants symbolising the prolongation of the War and the hardships of frontline service, or the introduction of the Swords device to be attached to ribbons, indicating meritorious battlefield performance.

Gergely Pál Sallay

DAS JAHR 1916 IN DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN DEKORATIONSGESCHICHTE

Resümee

Ähnlich wie die früheren Kriege des Habsburgerreiches führte auch der Erste Weltkrieg zu Veränderungen im österreichisch-ungarischen Dekorationssystem. Der sich dahinziehende Große Krieg, der riesige Massen mobilisierte und von den früheren auch in seiner Art abwich, übertraf jedoch auch in diesem Zusammenhang sämtliche früheren bewaffneten Konflikte. Da zudem der Weltenbrand zwischen 1914 und 1918 der letzte Krieg der Österreichisch-Ungarischen Monarchie war und mit der Auflösung des Staatenbundes endete, können wir feststellen, dass das österreichisch-ungarische Dekorationssystem im Laufe dieses Krieges seine endgültige Form erhielt.

Der Verfasser stellt als Fortsetzung seiner Arbeiten („Das Kriegsjahr 1914 in der österreichisch-ungarischen Dekorationsgeschichte“, *Hadtörténelmi Közlemények* 2014/3., und „Das Jahr 1915 in der österreichisch-ungarischen Dekorationsgeschichte“, *Hadtörténelmi Közlemények* 2015/3.) die vom Weltkrieg ins Leben gerufenen phaleristischen Neuheiten des Jahres 1916 in Bezug auf die Österreichisch-Ungarische Monarchie vor. Dazu gehörten die Stiftung neuer Auszeichnungen, so der Großen Militär-Verdienstmedaille sowie des Eisernen Verdienstkreuzes (mit der Krone), zudem die Einführung der die erneute Verleihung kennzeichnenden Bänder bei der Militärverdienstmedaille, was durch die zunehmenden Verleihungsbedürfnisse begründet war. Ein Teil der Veränderungen in der Dekoration war eine Folge der Thronbesteigung des letzten österreichisch-ungarischen Herrschers Karl I. Unter den bedeutendsten Neuerungen können genannt werden: Die Stiftung des Karl-Truppen-Kreuzes, inspiriert durch den sich viel länger als erwartet dahinziehenden bewaffneten Konflikt und insbesondere den die Soldaten stark auf die Probe setzenden und immer mehr Opfer fordernden Frontdienst, sowie die Einführung der auf den Dekorationsbändern und Bandstreifen anzubringenden „Schwerver“, die zum Ziel hatten, die im Kampf mit dem Gegner erworbenen Verdienste kenntlich zu machen.

Gergely Pál Sallay

1916 DANS L'HISTOIRE DES DÉCORATIONS AUSTRO-HONGROISES

Résumé

Comme les guerres précédentes de l'Empire des Habsbourg, la Première Guerre mondiale a également apporté des changements dans le système de décorations austro-hongrois. La Grande Guerre fut fort différente des conflits armés précédents non seulement en raison de sa durée et du nombre important de soldats impliqués, mais également sur le plan des décorations. De même, comme la conflagration de 1914–1918 fut la dernière guerre de la Monarchie austro-hongroise qui a abouti à sa dissolution, on peut dire que le système de décorations austro-hongrois a obtenu sa forme définitive lors de cette guerre.

L'auteur a déjà publié ses écrits « L'année de guerre de 1914 dans l'histoire des décorations austro-hongroises » et « 1915 dans l'histoire des décorations austro-hongroises » respectivement dans les numéros 2014/3 et 2015/3 de la Revue d'Histoire militaire. Dans ce numéro, il présente les nouvelles décorations de la Monarchie austro-hongroise qui furent créées en 1916, notamment la Grande Médaille du Mérite militaire et la Croix de Fer et la Croix de Fer avec couronne (Eisernes Verdienstkreuz [mit der Krone]), ainsi que l'introduction des rubans pour la Médaille d'argent du Mérite militaire en raison de l'augmentation du nombre de personnes méritant des distinctions. En effet, ces rubans revenaient à ceux qui ont obtenu cette décoration à plusieurs reprises. Les changements en matière de phaléristique s'expliquent par l'avènement au trône du dernier souverain Habsbourg, Charles Ier (IV). Parmi les innovations les plus importantes, il convient de mentionner la Croix de troupes Charles (Karl-Truppen-Kreuz) créée pour répondre aux besoins d'un conflit armé beaucoup plus long que prévu et d'un service au front éprouvant qui faisait toujours plus de victimes, ainsi que les « épées » à épingle sur des rubans de décoration ou des bandes qui montraient les mérites acquis « devant l'ennemi ».

Пал Гергей Шаллай

1916 ГОД В АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ ИСТОРИИ НАГРАД

Резюме

Первая мировая война подобно предыдущим войнам Габсбургской империи также внесла изменения в системе австро-венгерских награждений. Растянутая, мобилизирующая огромные массы людей, отличающаяся от предыдущих Великая Война превзошла в этом отношении все предыдущие вооруженные конфликты. Опубликованные автором в Военно-историческом Вестнике в 2014/3. и 2015/3 номерах статьи «1914-ый военный год в истории австро-венгерских наград» и «1915-ый год в истории австро-венгерских наград» и в качестве продолжения возрожденный мировой войной 1916 год излагают - новости фалеристики в отношении Австро-Венгерской Монархии. Среди них относится основания новых наград, возникновение так называемой медали за Великую Военную Заслугу, Железной Короны и Железного Креста за Военные Заслуги (Eisernes Verdienstkreuz [mit der Krone]), а также введение ремешков, обозначающих повторные награждения к Ордену Серебряное Военное Награждение (Militärverdienstmedaille), создание которых стало необходимым из-за возраставших потребностей признания заслуг. Одна часть изменений дела о наградах было следствием вступления на трон последнего австро-венгерского императора I (IV) Карл. Можно назвать одним из самых важных новшеств основание Войскового Креста Императора Карла (нем. Karl-Truppenkreuz), создание которого привело к более длительному вооруженному конфликту, который затянулся гораздо более ожидаемого периода, и особенно вдохновил к фронтовой службе, требующей все больших потерь и человеческих испытаний, а также введение приколотых на ленты и полосы награждений орнаментов «сабля», целью которых означало заслуги «перед врагом».